
Polemika

Polemika s knihou „Potřebujeme filosofii přežítí?“

Vlastimil Podracký —
Olomouc

Kniha profesora Šmajse,¹ kterou se v této polemice zabýváme, klade hned v názvu otázku, na kterou je zapotřebí odpovědět kladně. Ano, potřebujeme přežít ve světě, který spěje k zániku, a proto potřebujeme filosofii reflektující současné paradigma světa. Pan profesor se ovšem zaměřuje jen na přežití přírody, ze kterého odvozuje přežití lidstva. Domnívám se, že opravdová filosofie přežití by potřebovala širší záběr, člověk totiž ničí sám sebe také jinými, řekněme přímými způsoby.

Redukovat bytostné ohrožení lidského rodu jen na ekologickou hrozbu sice nijak zvlášť nevadí například v ekologických časopisech, ale filosofie je přece jen „obecný obor“. Je třeba vidět, že lidstvo, a v jeho rámci zvláště evropská populace, je ohroženo i jinak, totiž svým způsobem života a vyznávanými hodnotami, jež vedou přímo k vymírání a psychosomatické degradaci. Rozvojové země zase ohrožují přírodu i sama sebe vysokým nárůstem lidské populace. Ekologické ohrožení je jen součástí tohoto obecného a masivního nástupu k zániku.

J. Šmajš má pravdu, když tvrdí, že musíme důsledně ontologickým způsobem interpretovat lidskou kulturu. *Jedině prostřednictvím kulturního působení můžeme totiž zachránit životní prostředí, celou biosféru, a tím i člověka.* Autor tímto názorem částečně překračuje původní naivní ekologické teorie, jež bez výjimky kritizovaly antropocentrismus. Nicméně je třeba nahlédnout, že není podstatné, zda bude nová kultura, již hájí a prosazuje, antropocentrismus kritizovat. I ona je totiž svou podstatou antropocentrická.

1 Šmajš, J., *Potřebujeme filosofii přežítí? Úvahy o přírodě, kultuře, ekonomice, práci, poznání a popularizaci vědy*. Brno, Doplněk 2011.

Druhově sobecké útočné jednání

Dále J. Šmajš tvrdí v principu asi toto: Kultura není pokračováním vývoje přírody, nevznikla přirozenou evolucí. Ontická opozice kultury proti přírodě vyplývá z toho, že kultura je systém s jinou vnitřní informací. Kultura vzniká zpředmětněním své vlastní konstitutivní informace z kultury duchovní, kterou vytváří informace epigenetická. Přímá souvislost s člověkem jako biologickým druhem je dána útočným typem lidské adaptivní strategie. Člověk se chová druhově sobecky.

K tomu se vyslovuji takto: Je pravda, že kultura vznikla duchovní činností člověka, a ne tedy odlišnou informací. Není ovšem vysvětleno, kde se vlastně vzala ona informace ústící do útočné strategie. Autor se zde patrně opírá o již zastaralou ekologickou tezi, že duchovní prostor člověka je nějak narušený a útočně orientovaný sám ze sebe. Někteří ekologové to dokonce vztahují k monoteistickým náboženstvím. Ve skutečnosti v nich ovšem nic takového není. Bůh sice dal člověku přírodu k dispozici, to ale neznamená, že ji musí exploatovat nadměrně a ničit ji. Je pravda, že ve starších ideologických přístupech se šetrnost vůči přírodě výslovně nezmiňuje, a to ani v náboženských, ani v ateistických, avšak je tomu tak nejspíše proto, že v dobách jejich vzniku to ještě nebylo potřebné.

Vyzdihování druhové sobeckosti člověka budí dojem, jako by autor předpokládal, že snad v přírodě druhově sobecké a agresivní jednání neexistuje. Podle mého názoru se druhově sobecky chovají všechny druhy. *Útočná strategie je součástí přírody*, nikoliv kultury. Predátor musí útočit, aby přežil. Ostatní tvorové také. Chovali se přemnožení králíci v Austrálii snad nějak nesobecky? Člověk není sobečtější než jiní predátoři, je pouze náročnější ve svých potřebách. Lidská kultura se snaží agresivitu spíše tlumit, i když je bohužel pravda, že vůči přírodě tak činí nedokonale a má v této oblasti ještě mnoho rezerv. Avšak jedině duchovní kultura může agresivitu vůči jiným druhům zmírnit a přizpůsobit ji přežití jak přírody, tak i člověka. Kultura musí přirozenou útočnou strategii člověka kultivovat.

Člověk se odlišuje od jiných tvorů mimo jiné tím, že začal měnit svoje existenční prostředí, a proto se nemusí tolik přizpůsobovat prostředí somaticky. Může tedy přežívat v daleko nepříznivějších podmínkách (staví si domy, vytápí je, nosí oděv), v důsledku čehož má imanentně vysoké životní potřeby, které si navíc zvykl zbytečně navyšovat, protože to pro něj není problematické, má k tomu dostatečné množství prostředků. Současné ohrožení přírody vzniká z toho, že *člověk má daleko vyšší potřeby než jiní predátoři*. Lev, typický predátor, se chová jinak: pokud se nasytí, jsou mu okolo se pasoucí antilopy lhostejné. Naopak člověku nestačí nasycení a uspokojení ostatních základních životních potřeb: chce „životní úroveň“, proto vlastně dále „loví antilo-

py“, i když už je nepotřebuje k přežití. Lidská kultura je tedy jakousi nadstavbou, požadavky na její materiální stránku jsou přehnané a zbytečné a jejich naplnění devastuje přírodní zdroje. Přitom je nutno pochopit, že *zhoubný přesah kultury je založen jen v její materiální části*, duchovní kultura sama o sobě takový přesah neobsahuje. Lidská kultura má duchovní základ, který je ve značné míře dán transcendentně. Člověk tedy nemusí měnit podstatu stávajícího kulturního systému, který *není nastaven obecně protipřírodně*, ale pouze nadbytečně v materiální oblasti.

Dva pekaři

J. Šmajš mluví o dvou pekařích, z nichž každý postupuje podle jiné informace. Pekař-příroda (Bůh) už dávno „upekl“ celý stávající svět, včetně biosféry. Člověk jako jakýsi „malý bůh“ tuto biosféru rozemílá a peče si z ní vlastní bochník. Tím původní chleba ničí, což J. Šmajš považuje za nesprávné, protože právě v důsledku toho dochází k ekologické nerovnováze a neudržitelnosti druhové pestrosti.

Toto přirovnání považuji za neúplné. Každý tvor ničí zdrojový „bochník“. Příkladně: *býložravci ničí bochník nazvaný rostliny a predátoři zase požívají bochník nazvaný býložravci*. Klíčovou otázkou je, kolik toho spotřebují. Pokud je to rovnovážné, je to v pořádku. Podobně je tomu i s lidským „bochníkem“. Domnívám se, že toto rozemílání jiných tvorů a pečení nových „bochníků“ je přirozený proces a že J. Šmajš mylně považuje lidského pekaře za nepřirozeného, založeného na jakési „virové“ informaci. Tvrdím, že nikoliv: informace všech „pekařů“ je v podstatě shodná a pochází z přírodních zákonů. Lidská informace pouze v současné době postrádá vlastnosti slušící vrcholnému predátorovi vybavenému rozumem: skromnost a nadčasové myšlení.

Lidstvu nyní obecně chybí uvědomělé uplatňování lidského rozumu dohlédajícího za obzor dožití jednotlivce, ochota nést zodpovědnost za změny, které způsobilo. Stávající přístup je navíc podporován převažujícími idejemi modernity, které podporují nezodpovědný přístup k budoucnosti. V této souvislosti je naopak zapotřebí pochválit ekology, kteří jakési, sice redukované a mnohdy omylné a extrémní, ale přece jen nadčasové myšlení rozvíjejí. Požadavek na novou podobu kultury by se musel vyhranit proti všem individualistickým teoriím, zavést spíše konzervativní odpovědnost za budoucnost a navíc formulovat *vyšší stupeň duchovní kultury, který by nutně zahrnoval obecný a nadčasový přístup*.

Antropocentrismus

J. Šmajš antropocentrismus sice kritizuje, přitom ale lze jeho závěry považovat za antropocentrické. Jak může člověk zachránit přírodu na základě své kultury, když nebude antropocentrický? *Záchrana přírody znamená ovládní přírody*. Kultura tedy musí být založena na chování hospodáře, vládce, predátora, musí být antropocentrická. Rovnoprávnost přírodních objektů a člověka není možná: jednak odporuje realitě a vždy jí odporovat bude, jednak si vlastně ani nelze představit život člověka v rovnoprávné situaci s živočichy. Budu snad někdy rovnoprávný se štírem nebo komárem? Ve skutečnosti ho budu ničit vždy, když se přemnoží či pro mě bude představovat nebezpečí. Do přírody bude zkrátka člověk zasahovat vždy. Podléhání nějakým nereálným představám je už, jak doufám, překonané.

Antropocentrismus je nutný. Lidská kultura je duchovního charakteru a v podstatě ničím obdobným v tak mohutném rozsahu žádný jiný tvor nedisponuje. Lidská kultura musí v budoucnu obsahovat i úctu k přírodě, k její autonomii, respekt k jiným tvorům. To dokáže jen kultura, jen duchovní produkt, a tím disponuje jen člověk.

Konflikt kultury s přírodou

Když v šedesátých letech minulého století obránci velryb bojovali na širém moři proti velrybářům, asi je zcela přirozeně napadlo, že lidská kultura je v konfliktu s přírodou. Když pak dorazili zpátky do přístavu, začali o tom vytvářet teorie – ovšem bez nějakých hlubších filosofických základů, šlo spíše jen o novinářsky zjednodušené teze. Od té doby si takřka půl století nikdo z fundamentálních ekologů nedovolil zpochybnit tyto fragmentární teze, platící sice na moři mezi rybáři a obránci velryb, neplatící ovšem obecně. J. Šmajš to vidí také tak, nedovoluje si zpochybnit tuto mantru ekologie.

Zmíněná fragmentární teze při zobecnění vyznívá jako celkové odsouzení lidské kultury, která je vysvětlována jako v principu závadná, a proto vyvolávající konflikt. Ve skutečnosti se však tento konflikt odehrává uvnitř přírody, je řízený přírodními zákonitostmi. Na naší planetě neexistují jiné zákonitosti než přirozené. I zákonitosti lidské společnosti jsou založeny na přirozených vlastnostech, se kterými se rodí každý normální člověk. Jestliže zde připomeneme častokrát odsuzovaný tržní mechanismus, je to vlastně prodloužená ruka zákona přirozeného výběru – silnější vítězí.

Člověk se jako vrcholový predátor zbavil většiny svých hlavních konkurentů (bakterií, virů, nositelů pandemií). Protože se díky tomu stal „malým bohem“, začal být rozmařilejším a přestal se chovat zodpovědně. Doufám, že si to uvědomí, až zjistí, že není skutečným bohem. Existují totiž nadřizené

(kosmické) principy, které jej zahubí, pokud se bude i nadále chovat stejně. Jsou to zákony Boha, které stojí nad ním. Současná evropská civilizace, která vymírá a somaticky degraduje, je už počátečním náznakem toho, jak mohou dopadnout ti, kdo zákon nerespektují. Nyní už nejde ani tak o přírodu, jako spíš o člověka, který svým způsobem života ohrožuje sám sebe daleko více přímo než nepřímo (přes znečištěnou a zdevastovanou přírodu). Kosmické principy jsou člověkem neovlivnitelné, nesmlouvavé a přitom prosté: Když budeme lenořit, degradujeme fyzicky; když nebudeme mít děti, zanikneme generačně; když budeme znečišťovat přírodu, otrávíme se postupně jedy a zanedlouho budeme postrádat zdroje potravy; když popřeme lidskou sounáležitost, rozloží se společnost na vzájemně bojující mafie, zaniknou státy, demokracie atd. Člověk, který se chová jako *sobec vůči přírodě, se tak chová i vůči jiným lidem a společnosti*. Nelze tedy odbourávat pouze sobectví vůči přírodě. Doufám, že to člověk pochopí v celé složitosti dané problematiky. Filosofie přežití nemůže být založena jen na ekologickém přístupu.

Závěr

Člověk není v principu protipřírodně zaměřený tvor a chová se k přírodě jako každý jiný predátor; je stejně druhově sobecký. Člověk ovšem vykazuje nadměrnou materiální spotřebu, kterou si sám stanovil v takové výši, která je přírodě už nebezpečná. Agrese člověka vůči přírodě je součástí přirozeného řádu, má však – oproti jiným predátorům – hédonický přesah a vyšší nároky, jež ohrožují udržitelnou rovnováhu. Stav ohrožení přírody vznikl nezamýšleně, zcela v režii přirozených principů a pouze díky nadměrné expanzi a absenci vhodných pravidel, jejichž součástí by byla i odpovědnost za budoucnost.

Lidská kultura tkví ovšem svým základem v duchovním světě, odlišném od světa ostatních tvorů. Duchovní kultura je obecně, zatím však ještě nedostatečně, zaměřena ke snižování agrese jak vůči lidem, tak vůči přírodě. Lidská duchovní kultura může stávající neutěšenou situaci změnit docela přirozenou aktivitou, která ovšem postihne především onen materiálně nadměrný přesah lidského predátorského jednání.

Aktivita *nadčasového myšlení* (viz moji knihu *Nadčasový humanismus²⁾* je přirozená, je to vědomá tvorba budoucnosti zakořeněná v tradičních kulturních pravidlech teleologického charakteru (tvoření zásob na zimu, výchova dětí k zodpovědnému chování, stavění domů pro více generací). V rámci teleologie *nadčasového humanismu* je především zapotřebí přirozené principy

2 Podracký, V., *Nadčasový humanismus aneb konzervativní pojetí krize*. 2. vyd. Krásná Lípa, nakl. Marek Belza 2013.

poznat a respektovat. To nelze učinit v jiném prostředí než ve společnosti, která ctí *občanskou sounáležitost* jako prvořadou hodnotu a která zachování společnosti považuje za svůj hlavní cíl, jehož součástí je i zachování přírody jako prostředí pro život. Ekologicky šetrné jednání k přírodním objektům je potom při určité míře informovanosti a výchovy samozřejmostí.

Souhlasím s J. Šmajsem v mnoha věcech: v otázkách ekologické výchovy, současné expanze digitální techniky, popularizace vědy, zachování etnických jazyků, role filosofie apod. Shodujeme se i na principu řešení: Je zapotřebí *změnit kulturní ideály*. Je nutné se zaměřit na materiálně méně náročné realizace kultury a ochrannářské jednání, ale též – a především – na společenskou sounáležitost. Je neproduktivní zabývat se dílčími teoriemi, byť i plédují pro zachování lidstva a přírody, je naopak zapotřebí onticky založit komplexní teorii humanitně-ekologickou.³

Pokusy udělat z člověka jiného tvora, např. nacistického nadčlověka či komunistického „nového socialistického člověka“, vždy selhaly. Taktéž musí selhat pokusy udělat z člověka nějakého býložravce a indolentního opatrovníka každé mouchy. Člověk není a nebude lepší, a jak tedy správně dovozuje pan profesor Šmajš: lze změnit jen lidskou kulturu a v jejím rámci pravidla života.

3 Viz www.nadcasovy-humanismus.cz